

Bruno Gaston Paris

(1839-1903)

Dla badaczy literatury starofrancuskiej i historyków nazwisko Brunona Gastona Paris jest nadal ważne. Urodził się on w Avenay (departament Marny) 9 sierpnia 1839 roku w rodzinie historyka literatury francuskiej Alexisa Paulina Paris (1800-1881)¹, który był kustoszem rękopisów średniowiecznych w paryskiej Bibliotece Narodowej. Wpłynął on silnie na ukształtowanie zamiłowań syna, zwracając jego szczególną uwagę na początki literatury francuskiej. Gaston jako dziecko spędził wiele czasu właśnie w miejscu pracy ojca, tam poznawał legendy z czasów arturiańskich. Wykształcenie filologiczne odebrał w renomowanym prywatnym liceum Collège Rollin w Paryżu, co rozbudziło zainteresowania filologiczne skrupulatnie pielęgnowane przez ojca. W wieku siedemnastu lat wraz z rodziną pojechał do Moskwy, co przyczyniło się do wzmożenia zainteresowań filologicznych, już nie tylko wobec znanego świata języków zachodnioeuropejskich.

Ojciec Gastona za namową swego wiedeńskiego kolegi, bibliotekarza i filologa, Ferdynanda Wolfa (1796-1866) skierował syna na dalsze studia do Getyngi i Bonn. F. Wolf (jeden z współtwórców Austriackiej Akademii Nauk) doprowadził do spotkania młodego Gastona Paris z wielkim badaczem języka starofrancuskiego, jakim był Friedrich Diez (1794-1876). Uczony ten otworzył przed umysłem G. Paris tajniki etymologiczne i gramatyki języków romańskich. Pomimo ogólnej niechęci do ludzi nie musiał dokładać wielu starań, aby wzbudzić drzemiące w Paris pokłady zainteresowań, czym zdystansował on swoich niemieckich rówieśników. Rozczytywał się on w literaturze starofrancuskiej, włoskiej, legendach o mitologii germańskiej, zwłaszcza z eposu o Nibelungach, oraz ... w Tukidydesie na seminarium filologa Georga Curtiusa (1820-1885). Okres studiów w Niemczech przyczynił się do opanowania języka niemieckiego, a znajomość z Friedrichem Diezem okazała się bardzo trwałą i wywarła wpływ na jego dalsze zainteresowania oraz zobowiązania naukowe wobec osoby mistrza. Mając ledwie dziewiętnaście lat, Gaston Paris powrócił do Paryża, aby studiować również w elitarnej École Nationale de Chartes. Studia zwieńczył

¹ Alexis Paulin Paris był członkiem Academie des Inscriptons et Belles-Lettres od 1837 roku, następnie został profesorem tytularnym w Collège de France. Wykładał historię języka francuskiego w wiekach średnich w latach 1853-1872. Opublikował ponad dziesięć prac poświęconych zabytkom języka starofrancuskiego, w tym kilka dotyczących wypraw krzyżowych (Chanson d'Antioche, Villehardouin, Guillaume de Machaut).

dyplomem archiwisty-paleografa na podstawie rozprawy o roli akcentu łacińskiego w języku francuskim (*Étude sur le rôle de latin de l'accent dans langue française*, Paris 1862). Obok tego Paris przełożył wraz z Augustem Brachetem (1845-1898) na język francuski *Grammaire des langues romanes* swego mentora F. Dieza, co podobno obiecał mu w trakcie studiów². Wkrótce potem Paris przystąpił i konstruowania swej tezy doktorskiej, która dotyczyła Pseudo Turpina, czyli legendarnego opisu (z XII wieku) czynów z czasów walk Karola Wielkiego o Hiszpanię³. Praca nie była obszerna (68 stron druku), napisana jest po łacinie w ówczesnej manierze historiograficznej, z tym jednak, że spojrzenie autora na zagadnienia szczegółowe było nowatorskie.

Po doktoracie Gaston Paris zaczął uczyć gramatyki francuskiej, a w związku z tym, że jego ojciec był już prawie na emeryturze, przejął jego obowiązki na stanowisku profesora literatury w Collège de France w 1872 roku. Równocześnie kierował aż do emerytury powołaną w 1868 roku z polecenia ministra i historyka Victora Duruy (1811-1894) École Pratique des Hautes Etudes.

Cztery lata później został członkiem szacownej Académie de Inscriptions et Belles Lettres. Jego działalność naukowa, o której za chwilę, przynosiła mu rosnącą renomę wśród europejskich romanistów i historyków literatury. Badania jego cechowała niemiecka dokładność badawcza, wysoki poziom krytycyzmu oraz przenikliwość i rozległy horyzont naukowy, jak recenzowali mu współcześni.

Ogólny rozgłos w świecie naukowym przyniosła mu praca z 1872 roku *La Vie de Saint Alexis*. Książka licząca przeszło czterysta stron, z obszernym komentarzem filologicznym i historycznym, pokazywała czytelnikowi nową metodę badań. Już we wstępie G. Paris pisał o wielkim zainteresowaniu, jakim cieszyło się to dzieło od XII do XIV w. Sklasyfikował rękopisy, na których oparł swe wydanie, porównywał je, aż ustalił ich prawdopodobną genealogię. Wydanie tego zabytku średniowiecznej literatury, zapoczątkował nowy sposób publikacji źródeł. Była to wręcz modelowa praca dla przyszłych wydawców tekstów. Zaproponowana metoda po niedługim czasie stała się popularną wśród wydawców europejskich. G. Paris nazwał ją nieoficjalnie na cześć J. Bédiera *Bédierisme*, który zalecał używać najlepszego rękopisu jako podstawy edycyjnej.

W tym czasie w umysłach Gastona Paris i Paula Meyera (1840-1917) dojrzewał jeszcze inny pomysł, daleko wykraczający poza dotychczasowe ramy. Otóż powołali oni do życia czasopismo naukowe – ukazujące się po dziś dzień – „Romania”, które miało w wymiarze międzynarodowym zajmować się badaniem przeszłości języka francuskiego. Na tym forum uczeni mieli wymieniać się poglądami odnośnie do spraw związanych z językiem francuskim. Miał to być pierwszy naukowy przegląd literatury francuskiej na skalę europejską. W krąg zainteresowań włączono nie tylko badania rodzimych uczonych, ale również grono romanistów z całej

² F. Diaz, *Grammaire des langues romanes*, tłum. Gaston Paris, August Brachet, Alfred Morel-Fatio, t. 1-3, Paris 1874-1875.

³ De Pseudo-Turpino disseruit Gaston Paris, Parisiis 1865.

Europy, którzy dość ochoczo przystąpili do nadsyłania wyników badań. Na nic zdały się podziały graniczne i powojenne animozje. Do współpracy zostali zaproszeni romanisci niemieccy mimo niedawnej klęski Francji w wojnie 1870 roku. Tym samym Paris odpierał zarzuty o lekceważeniu obcych (innych niż francuskie) metod naukowych.

Przy okazji obchodów czterechsetlecia uniwersytetu w Uppsali w 1877 roku obdarzono go tytułem doktora honoris causa. W drodze do Francji odwiedził jeszcze Christianię (obecnie Oslo), gdzie uczestniczył w obchodach ku czci luterńskiego teologa i filozofa Marcusa Jacoba Monrada (1816-1897).

W 1895 roku został dyrektorem Collège de France, a 28 maja 1896 roku przyjęto go w poczet Akademii Francuskiej bez najmniejszych sprzeciwów ze strony dotychczasowych akademików. Działał w Komisji Słownikowej. Wiosną 1902 roku udał się do Włoch, gdzie był jak zwykle mile i życzliwie przyjmowany. Jednak sprawy reorganizacji czasopisma „Journal des savants”, na łamach którego pisywał, spędzały mu sen z powiek. Po powrocie z Włoch zamieszkał z żoną w Cannes. Nie czuł się dobrze. Tam zmarł 5 marca 1903 roku w wieku niespełna 64 lat. W licznej asyście rodziny i przyjaciół 12 marca został pochowany na cmentarzu w małej wsi Cérisy-la-Salle, w departamencie Manche, w Dolnej Normandii.

Gastona Paris cechował wyjątkowo jasny i chłonny umysł, a przedmiotem szczególnej predylekcji uczonego były badania nad historią literatury francuskiej doby średniowiecza. Zaproponował on zupełnie nowe, ożywcze spojrzenie na wiele kwestii w obrębie swojej specjalności. Wraz ze swym przyjacielem, Paulem Meyerem, sprzeciwiał się akademizmowi, uważając, że jest drogą zamykającą postęp w rozważaniach historyczno-literackich. Proponował podnieść wiedzę o literaturze francuskiej przez edycję jej średniowiecznych pereł i tym samym uczynić osobliwą wartość z niedocenianych wówczas zabytków.

Gaston Paris zerwał z romantycznym sposobem pisania, poszukując archetypów, podejrzewając, że korzenie dzieł można odnaleźć w późnołacińskiej poezji rzymskiej. To wpłynęło na stworzenie teorii kantylen w poetyckiej historii Karola Wielkiego, tym samym zachęcając filologów, a szczególnie historyków, do ożywionej debaty na temat średniowiecznego eposu i jego roli w literaturze, tym bardziej, że ukazywało się coraz więcej łacińskich tekstów ze średniowiecza oraz starożytności. Uznawał on dostrzegalną ciągłość łacińskiej poezji epickiej, określając ją mianem tradycjonalizmu. Jednocześnie widział z radością nieuchronny koniec epoki romantycznej, a tradycjonalizm sytuował w roli dziedzica mijających czasów. Przyczynił do rozbudzenia zainteresowań literaturą hiszpańską wieków średnich. Znalazł tam wybitnego przedstawiciela w osobie Ramóna Menédeza Pidalá (1869-1868).

Współ z Paulem Meyerem i orientalistą Hermannem Zotenbergiem (1834-1894) otwarcie głosił, że należy zrewidować utarte poglądy historyczne. Podzwonnym tych postulatów była wyteżona praca popularyzatorska. G. Paris udzielał się w wielu czasopismach, napisał dziesiątki artykułów o historii języka francuskiego i jego bogactwie. Był on autorem antologii literackich, na wysokim poziomie popularyzował historię średniowieczną przez pryzmat literatury (na przykład *La française du Moyen*

Age. Littérature XI-XIV siècle, Extraits de la Chanson de Roland, Jean de Joinville, Chrestomathie de Moyen Age). Był uznawany za „pierwszego” specjalistę w zakresie rodzimej filologii. Obok tych prac pisał eseje o życiu i pracy uczonych, jak choćby Ernesta Renana oraz francuskiego orientalisty żydowskiego pochodzenia, Jamesa Darmestetera (1849-1894). W kwestiach naukowych Gaston Paris bronił metody filologa klasycznego Karla Konrada Lachmanna (1793-1851), jaką ten zaproponował do edycji tekstów starożytnych. Rozpatrywał ponownie w *Etudes sur les romans de La Table Ronde* (dwuczęściowy artykuł na kartach „Romanii” opublikowany w latach 1881 i 1883)⁴, zmieniając przekonywająco ogłód tekstu i akcentując niedostrzeżone wcześniej zagadnienia.

Pisząc o miłości dworskiej o *Le Chevalier de la charrette* Gaston Paris stwierdził na tym przykładzie, że miłość taka, to ideał dla wybranych. Wyróżnił cztery kryteria definiujące średniowieczny romans dworski. Po pierwsze, był on nielegalny; po drugie, owiany tajemnicą; po trzecie, uznawał, że literacki kochanek jest gorszy niż platoniczny ukochany; ale po czwarte, aby kochanek mógł być uznanym za wartościowszego, musiał dokonać czynów rycerskich. Konstatacja Gastona Paris umiejscawia opiewaną miłość za formę sztuki z własnymi zasadami, których bohaterowie musieli przestrzegać.

Jako nauczyciel miał doskonałą reputację. Gaston Paris był uprzejmy, prowadził ciekawe wykłady, które charakteryzowały się przejrzystością i były łatwo zrozumiałe. Studenci z różnych części Europy przybywali, aby go posłuchać. W niedzielne wieczory organizował spotkania towarzyskie, podczas których poruszano tematy nie tylko historyczne, literackie, ale i bieżące. Spotkania te przyciągały także pisarzy, filozofów, historyków, orientalistów takich, jak: René Sully Prudhomme (1839-1907), Albert Sorel (1842-1906), Ernest Renan (1823-1892) czy Hippolyte Taine (1828-1893).

Wyszkalał grono uczniów i współpracowników, wśród nich byli: Leopold Pannier (1842-1875), Marius Sepet (1845-1925), Charles Joret (1829-1914), Alfred Morel-Fatio (1850-1924), Gaston Raynaud (1850-1911) oraz Arsène Darmesteter (1848-1888).

Nie udało się Gastonowi Paris zrealizować dwóch planów wynikających z młodościowych zapędów. Pierwszym był zamiar stworzenia katedry językoznawstwa porównawczego. Drugim zaś – napisanie wielkiej historii języków romańskich. Jego teksty nie są już obowiązujące, jednak wyznaczyły nowy kierunek i metody badań historyczno-literackich na kolejne lata. Autorytet, którym się cieszył, wynikał z osiągnięć naukowych i postawy jako pełnego dobroci człowieka.

Wprawdzie jego biografowie podają, że został nagrodzony dwukrotnie Grand Prix Gobert w latach 1866 i 1872, jednak nie udało się mi tego potwierdzić ani w oficjalnych zestawieniach tej instytucji, ani w innych relacjach współczesnych z przełomu XIX i XX w. Otrzymał on Order Legii Honorowej. Był także trzykrotnie nomino-

⁴ G. Paris, *Etudes sur les romans de La Table Ronde*, Romania 10, 1881, s. 465-496; 12, 1883, s. 459-533.

wany do Literackiej Nagrody Nobla (lata 1901-1903), jednak raz ubiegł go przyjaciel, Sully Prudhomme, za drugim razem historyk starożytności Theodor Mommsen (1817-1903), trzeciego rozdania Paris już nie doczekał⁵.

Zdzisław Pentek

⁵ Biogram powstał w oparciu o: J.-P. Rousselot, Gaston Paris, *Revue de l'Institut catholique de Paris* Mai-Juin 1904, s. 193-218, gdzie nieco pompatyczny tekst opata, prof. J.-P. Rouselota wygłoszony w Paryżu 16 grudnia 1903 roku, a następnie opublikowany osobno; *Société amicale Gaston Paris, Bulletin*, Paris 1904, s. 24 n. – w latach 1904-1914 działało Towarzystwo Gastona Paris [w jego skład wchodził m. in. Polak, Filip Bohomolec (1865-1926)]; M. Croiset, *Notice sur Gaston Paris*, Paris 1904; J. Bédier, M. Roques, *Bibliographie des travaux de Gaston Paris*, Paris 1904; D. E. O'Sullivan, Paris, Bruno Gaston Paulin, w: *Handbook of Medieval Studies*, red. A. Classen, Berlin–New York 2010, s. 2563-2565.

Ważniejsze prace Gastona Paris: *Histoire poétique de Charlemagne*, Paris 1865; *La Vie de saint Alexis, poème du XI siècle et renouvellements des XIIe, XIIIe, et XIV siècles*, publié avec prefaces, variants, notes et glossaires par Gaston Paris et Léopold Pannier, Paris 1872; *Dissertation critique sur le poème latin du 'Ligurinus' attribué à Gunther*, Paris 1872 ; *Chanson du XVe siècle*, publiées d'après le manuscrit de la Bibliothèque nationale de Paris, Paris 1875; *La Vie de saint Gilles, poème du XII siècle* par Guillaume Berneville, publiée d'après le manuscrit unique de Florence par Gaston Paris et Alphonse Bos, Paris 1881; *La poésie du Moyen Âge*, Paris 1885-1895; *Histoire littéraire de la France* 29-33: Suite du quatorzième siècle, t. 1-5, Paris 1885-1906; *Les romans en vers du cycle de la Table ronde*, Paris 1887; *Manuel d'ancien français: la littérature française au Moyen Âge (XI-XIV siècle)*, Paris 1888; *La littérature normande avant l'annexion (912-1204)*, Paris 1899; *Les origines de la poésie lyrique en France au moyen âge*, Paris 1892; *Extraits des chroniqueurs français: Villehardouin, Joinville, Froissart, Comines (wraz z Alfredem Jeanroy)*, Paris 1892; *Penseurs et poètes, James Darmesteter, Frédéric Mistral, Sully-Prudhomme, Alexandre Bida, Ernest Renan, Albert Sorel*, Paris 1896; *Jean, sire de Joinville*, Paris 1897; *Poèmes et legends du moyen âge*, Paris 1900; *François Villon*, Paris 1901; *Chrestomathie du Moyen-Age: extraits publiés avec des traductions, des notes, une introduction grammaticale et des notices littéraires*, Paris 1908 (wyd. 6); *Légendes du moyen âge*, Paris 1908.

